

İSRAİL – FİLİSTİN İHTİLAFI ÖZELİNDE POLİTİK BİR ARAÇ OLARAK SU

Water as a Political Tool in Israeli-Palestinian Dispute

Elif KUTSAL¹

Özet

İnsanlık için en önemli hayat kaynağı olan su, yeni yüzyılda bir çatışma kaynağına dönüşmektedir. Orta Doğu'nun kurak iklimi ve ihtilafli topraklarında politik bir araç haline gelen su, İsrail-Filistin sorununun da çok önemli bir parçasıdır. İsrail'in iç ve dış politikasında izlediği hidro-strateji, ülkenin su ihtiyacının yarıdan fazlasını işgal altında tuttuğu Filistin topraklarından karşılamayı gerektirmektedir. Bu sebeple, İsrail'in tarihi Filistin topraklarını boşaltması yakın gelecekte muhtemel gözükmemektedir. Filistin'deki mevcut su krizinin siyasal ve ekonomik boyutlarının yanında, insan hakları boyutu da ele alınmazsa sorunun çözümü hakkında atılacak adımlar eksik kalacaktır.

Anahtar kelimeler: Su sorunu, İsrail-Filistin İhtilafı, Ürdün Nehri, İşgal toprakları

Abstract

Water, the source of life for humanity, has been transformed into a source of conflict in the new millennium. In the arid climate and disputed lands of the Middle East, water has been used as a political tool in the Israeli-Palestinian conflict. Israeli hydro strategy as part of the domestic and foreign policy agenda requires the country to control and utilize the water resources of the Palestinian Occupied Territories in order to meet more than half of the domestic water consumption. This is one of the vital reasons for Israel not to withdraw from the Occupied Territories in the near future. The current water crisis in Palestine is multi-dimensional and it is very crucial to see the human rights aspect of the problem along with the political and economic aspects to find concrete solutions to the crisis.

Keywords: Water problem, Israeli-Palestinian Conflict, Jordan River, Occupied Territories

¹ Koç Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

1. GİRİŞ

Su, dünyanın insanlığa sunduğu en önemli hayat kaynağıdır. Her ne kadar dünyanın dörtte üçü sularla kaplı olsa da, tatlı su rezervlerinin büyük bölümü buzullarda donmuş halde bulunmaktadır ve kullanılabilir tatlı su kaynakları toplam su hacminin yalnızca %1'ini oluşturmaktadır. Günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri su sıkıntısı çeken bölgelerde yaşamaktadır ve bu oranın 2025'te üçte ikiye yükselmesi beklenmektedir. Geçtiğimiz yüzyıl dünya nüfusu üç kat artarken, su tüketiminin altı kat artması ve tüketim alışkanlıkları, endüstri ve tarım sektörü ihtiyaçları sebebiyle bu artışın devam etmesi, su kaynaklarını giderek azaltmaktadır. Bu durum kirlilik, aşırı tüketim ve küresel ısınma gibi sebeplerle niceliği azalan su kaynaklarının niteliğinin de bozulmasına yol açmıştır. Böylece, özellikle Afrika ve Orta Doğu'da büyük sorunlar doğuran; ABD, Çin ve Hindistan'da da kendini hissettirmeye başlayan bir küresel su krizi ortaya çıkmıştır. Kimileri için bu kriz, suya ulaşmak için her gün kilometrelerce yürümeyi, kimileri için bulaşıcı hastalık ve açlık tehdidi altında yaşamayı, kimileri içinse savaşmayı gerekli kılmaktadır. Kısacası, bir hayat kaynağı olarak gördüğümüz su, gün geçtikçe bir çatışma kaynağı haline gelmektedir.

20. yüzyıl her ne kadar su savaşları senaryolarının gerçekleşmesine tanıklık etmemiş olsa da, su kıtlığı sorununun politik bir karakter kazanmasına şahit olmuştur. Su kaynaklarının paylaşımı devletlerarası düzeyde yapılan anlaşmalarla ve milli hidro-politik çıkarlara göre şekillenmeye başlamıştır. Bu durum, Mark Zeitoun'un 'hidro-hegemon' olarak adlandırdığı, ortak su havzalarındaki ekonomik ve askeri açıdan en güçlü devletlerin iç ve dış politika menfaatlerine göre belirlenen paylaşım sistemleri ortaya çıkarmıştır. Yani su ihtiyaca göre değil, asimetrik güç dengelerine göre dağıtılmıştır. Bunun küresel bir eğilim olduğunu söylemek doğru olmayabilir ancak Orta Doğu ve Afrika gibi siyasal istikrar ve barışın sağlanamadığı bölgelerde belirleyici düzen budur. Su kaynaklarının kazandığı bu politik boyut ve dünyadaki 260'ı aşkın su havzasının birden fazla ülke tarafından paylaşılıyor olduğu göz önüne alındığında, 21. yüzyılda bir çatışma kaynağı olarak petrolün yerini su alacak şekilde kehanetler yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, petrol savaşlarının anavatanı olan Orta Doğu'nun ihtilafli topraklarında su, bölgenin barış ve istikrarı açısından belirleyici bir unsurdur.

Orta Doğu'da ihtilafli sınırlar demek kıymetli doğal kaynaklar üzerinde ihtilafli egemenlik anlamına gelmektedir. Bölgenin kurak iklimi dikkate alındığında, bu doğal kaynaklardan en önemlisinin su olduğu görülür. İnsani ve doğal sebeplerden ötürü ortaya çıkan su kıtlığı, Ürdün Nehri Havzası ülkeleri arasında önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu makalenin amacı, İsrail-Filistin ihtilafında tarihsel süreç içinde suyun rolüne odaklanarak su çatışmalarının insan eliyle yapılandırılmış boyutunu ve İsrail'in işgal topraklarından geri çekilmemesinin suya ilişkin sebeplerini irdelemektir. Tarihi gelişmeler, su ile ilgili uluslararası yasal düzenlemelerin yetersizliği ve milliyetçi iç politika hırsları işgal altındaki Filistin topraklarında büyük bir su sorunu yaratmıştır. Bu noktada su, stratejik ve siyasi bir baskı aracı olarak kullanılmış; şiddetli çatışmalar ve bir insan hakları krizi doğurmuştur. Su kaynaklarını hem iç hem de dış politikada güvenlik, var olma ve kalkınma söylemleriyle

kullanması, su ihtiyacının yarısından fazlasını işgal altında tuttuğu Filistin topraklarından karşılayan İsrail'in bu toprakları yakın zamanda boşaltmayacağına göstergesidir.

2. SU SORUNUNUN ZEMİNİ

Özellikle petrol üretimi yapmayan Orta Doğu ülkeleri için, bölgenin kurak iklimi suyu, insani kalkınma ve ekonomik gelişme için en önemli kaynak haline getiriyor. Doğal nedenlerden ötürü yaşanan su azlığı, hızlı kentleşme, devlet destekli tarım, tek taraflı kararlar, ihtilafli sınırlar ve nüfus patlaması gibi sebeplerden dolayı son 40 senedir oldukça hızlandı. Bu süreç, bölgesel su kaynaklarının aşırı kullanımı, kaynak yenilenme kapasitesinde düşüş ve suyun niteliğinin bozulmasına neden oldu. 1998 yılında bölgedeki yıllık tatlı su kapasitesi 2,400 milyon metreküp (MMK) iken, yıllık tüketim 3,000 MMK üzerindeydi.² 2007'de Dünya Bankası, konu ile ilgili raporunda bölgedeki su açığının daha da büyüyeceğini ve günümüzde 1,100 MMK olan kişi başı su tüketiminin, 2050 yılında 550 MMK'ya düşeceğini açıkladı.³

Bölgedeki en önemli tatlı su kaynaklarından birisi olan Ürdün Nehri'nin senelik kapasitesi 1,300 MMK olarak tahmin ediliyor. Uluslararası sular kapsamındaki bu havzada kullanım hakkı olan ülkeler Suriye, Ürdün, İsrail, Lübnan ve işgal altındaki Filistin toprakları olarak listeleniyor. Ürdün Nehri dışında, yeraltı su havzaları da bölgedeki yaşamın devam etmesinde önemli rol oynuyor. Bu yeraltı suları, kanal sistemleriyle köy ve şehirlere dağıtılıyor. Tarihi Filistin topraklarında bulunan Batı Şeria ve Kıyı yeraltı havzaları da uluslararası sular olarak kabul ediliyor. Uluslararası su statüsünün önemi, bu kaynakların uluslararası su anlaşmaları ve kararnamelerine tabi olmasından ileri geliyor. Çünkü bu anlaşmalar havza ülkelerinin tek taraflı olarak suyun yönünü değiştirmesini yasaklıyor. Fakat bu yasak, başta bölgedeki en büyük su tüketicisi İsrail olmak üzere, havzadaki birçok ülke tarafından sayısız kez ihlal edildi. İsrail'in yararlanabileceği diğer su kaynakları ise Necef Çölü altındaki 120 ila 240 yıllık tüketimi karşılayabilecek fosil su yatakları ve Akdeniz kıyısındaki tuzlu su arıtma tesisleri. Fosil suyun yenilenebilir olmaması ve tuzlu su arıtma işleminin de pahalı olması sebebiyle İsrail, su rezervi hesaplamalarına bu iki alternatifi dâhil etmiyor. Bunun yerine, su kaynaklarının %60'ını işgal altındaki Filistin topraklarından sağlıyor.⁴ Böylece zaten girift olan su sorununa yeni bir boyut ekleniyor: İhtilafli sınırlar.

Mevcut doğal su kıtlığı göz önüne alındığında, İsrail'in Filistin topraklarını işgal altında tutması, Orta Doğu'nun hayat kaynağı su rezervlerini kontrol etme stratejisiyle açıklanabilir. Burada verilmek istenen mesaj, İsrail'in işgal politikasının yalnızca suya dayalı olduğu değildir;

² Civic, Mélanne A. 1999. Water scarcity in the Jordan River basin. *Global Issues*, Vol 4, No 1, Syf 16.

³ Dore, Lucia. 7 October 2007. "Per capita water availability in the Middle East to fall by 50 per cent." *Khaleej Times Online*. 10 Temmuz 2009:

<http://www.khaleejtimes.com/DisplayArticleNew.asp?xfile=data/business/2007/October/b>

⁴ Feitelson, Eran. September 2005. Political Economy of Groundwater Exploitation: The Israeli Case. *Water Resources Development*, Vol 21, No 3, Syf 416.

suyun İsrail'in iç ve dış politika denklemlerinde diğer faktörlerin de yanında önemli bir yere sahip olduğunun dikkate alınması gerektiğidir.

3. İSRAİL-FİLİSTİN İHTİLAFINDA SUYUN ROLÜ: DIŞ POLİTİKA

20. yüzyılın başından beri su, İsrail-Filistin çatışmasında önemli bir rol oynamaktadır. 1917 Balfour Deklarasyonu ile İngiltere'den Filistin mandası topraklarında kurulacak bir 'Yahudi ulusal evi' sözü alan Siyonist liderler, 1919'da Deklarasyon sonrası çizilen sınırların değiştirilmesi talebinde bulundu. Bu talep önemli su kaynaklarının Filistin mandasına, sonrasında da Yahudi devletine, dâhil edilmesi yönündeydi:

"Filistin'in tüm ekonomik geleceği sulama ve elektrik gücü için gerekli su kaynaklarına dayalıdır [...] Ürdün ve Litani nehirleri bu su ihtiyacının karşılanacağı kaynaklardır."⁵

Siyonist liderlerin henüz kurulmamış devletlerinin sınırlarını su havzalarına göre çizmesi, Yahudi devletinin varlığının ancak su kaynaklarını kontrol edebilmesiyle mümkün olacağını göstergesidir. Nitekim Yahudi liderler, taleplerinin İngiliz ve Fransızlar tarafından reddedilmesi ve Hitlerin 1933'te Almanya'da gücü ele geçirmesinden sonra hızlanan Yahudi göçleri sonucu bölgede nüfusun oldukça artmasıyla akut hale gelen su kıtlığı problemini çözmek için uluslararası anlaşmaları ihlal eden bir projeyi hayata geçirdiler. Lowdermilk Planı (1944) Ürdün Nehri'nin sularının yönünün tek tarafı olarak değiştirilip havza dışına çıkarılmasını, Yahudi yerleşimlerine su sağlanmasını ve Necef Çölü'nün sulanarak tarıma uygun hale getirilmesini öngörüyordu. 1953'te yapımına başlanan, İsrail ile Arap komşuları arasında çatışmalara sebebiyet veren, günümüzde halen çalışmakta olan İsrail Ulusal Su Taşıyıcısı Lowdermilk'in ışığı doğrultusunda yapılandırıldı. İsrail, dev boru hatları, açık kanallar, yer altı tünelleri ve pompalama istasyonlarından oluşan bu 130 kilometrelik Taşıyıcı ile ülkenin kuzeyindeki su kaynaklarını güneydeki tarım arazileriyle buluşturdu.

1947'de Birleşmiş Milletlerin 181 sayılı Kararnamesi, Filistin topraklarını Filistinliler ve Yahudiler arasında 44/56 oranında paylaştırdı. İsrail devletinin kurulması için verilen topraklar bölgedeki en önemli su kaynaklarından olan Ürdün nehrinin bir kısmını ve Tiberias Gölü'nü kapsamaktaydı. 1948'de İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesi ve tanınmasıyla Filistinliler için durum daha da kötüleşti. İsrail, çıkardığı yasalarla su kaynaklarının çok büyük bir bölümünü Yahudi nüfusa tahsis etti. Bu amaçla öncelikle nüfus azaltma politikasına hız vererek, yaklaşık 750,000 Filistinliyi göçe zorladı ve su tüketimini azaltmış oldu. Ardından 'Temel Yasalar' olarak adlandırdığı yasal düzenleme paketini kabul etti. Bu paketle atılan ilk adım iki sınıflı vatandaşlık sisteminin uygulanmasıydı. Yahudi olmayan nüfusa İsrail vatandaşlığı, Yahudi nüfusa ise Yahudi uyruğu verildi. İkinci adım olarak Statü Yasası (1952) İsrail hükümetiyle, birçok ulusal örgüt arasında yalnızca Yahudi uyruklu vatandaşlara hizmet edecek bir işbirliği ağı kurdu. Dünya Siyonist Organizasyonu ve Yahudi Ulusal Fonu gibi ülkedeki su kaynaklarının ve altyapısının büyük bölümünü kontrol eden örgütler, bu yasa

⁵ Frederiksen, Harald D. 2003. Water: Israeli Strategy, Implications For Peace and The Viability of Palestine. *Middle East Policy*, Vol 10, No 4, Syf 71.

kapsamında Yahudi uyruklu olmayan vatandaşlara hizmet sunmamaktadır. Böylece, İsrail’de yaşayan Filistinlilerin su hakları büyük ölçüde kısıtlanmakta hatta yok edilmektedir.

1950’de Geri Dönüş Yasası’nın kabulü ile birlikte, İsrail’e göç eden Yahudi nüfusta bir patlama yaşandı. Bu patlama ile kentleşme hız kazandı ve su tüketimi arttı. İsrail’in çözümü Ulusal Su Taşıyıcısı oldu. Ürdün Nehri Havzası’nda her türlü yön değiştirme eğilimi ‘sıfır toplamlı oyun’ çerçevesinde değerlendirildiğinden (bir ülkenin daha çok su alabilmesi diğerlerinin daha az alması anlamına geliyor), Arap ülkeleri önce kendi su taşıyıcı projelerini başlatarak ardından da askeri güç kullanarak İsrail’in bu planına tepki gösterdi. 1964 – 67 yıllarında İsrail ile Arap komşuları, özellikle Suriye, arasında çıkan küçük çaplı askeri çatışmalar 1967 yılında Altı Gün Savaşı olarak patladı. Mısır, Ürdün ve Suriye’ye karşı savaşan İsrail savaştan muzaffer ayrılan taraf oldu. Ariel Sharon’un savaş hakkındaki yorumu, hidro-politiğin bölgedeki barış ve istikrar açısından önemini yansıtıyordu: “savaş [1967’den] iki buçuk sene önce, İsrail’in Ürdün Nehri’nin yönünün değiştirilmesine karşı hareket etmeye karar verdiği gün başlamıştı.”⁶ İsrail Batı Şeria, Golan Tepeleri, Gazze Şeridi ve Sina Yarımadası’nı ele geçirdi. 1978’de Sina Yarımadası’nı Mısır’a geri verdi ancak işgal ettiği diğer topraklar İsrail hidro stratejisi açısından geri verilemeyecek kadar önemliydi, çünkü tarihi Filistin’in tüm su kaynakları bu topraklarda yatıyordu. Golan Tepeleri’nden geçen Yarmuk ve Banyas nehirleri ile Tiberya Gölü, İsrail’in yıllık su tüketiminin yaklaşık %25’ini karşılamaktadır. Gazze Şeridi ve Batı Şeria’daki yer altı su havzaları ve tekeline aldığı Yukarı Ürdün suları da, İsrail için hayati önem taşımaktadır. Bu sebeple İsrail, işgal bölgelerindeki tüm su kaynaklarını ulusallaştırdı, Filistin kanal sistemlerini kendisinininkine bağladı, tüm sulama ve yeni kuyu açma işlemlerini İsrail askeri otoritelerinden alınacak izne bağladı ve tüm Filistinlilerin mevcut kuyulara erişimini yasakladı. İşgal öncesi dikilmiş meyve ağaçları söküldü ve yeni ağaç dikilmesi için İsrail işgal kuvvetlerinden izin almak şart koşuldu.

İsrail’in işgal altındaki Filistin topraklarında uyguladığı su politikası ve Yahudi yerleşimlerinin sayıca arttırılması, Cenevre Sözleşmeleri, Hague Deklarasyonu, Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Maddeleri gibi birçok uluslararası anlaşma ve sözleşmeyi ihlal ediyor. Özellikle Dördüncü Cenevre Sözleşmesi’nin Ek Protokolü işgalci güçlerin işgal altında bulundurduğu topraklardaki doğal kaynakları korumasını, maddi tazminat olmaksızın özel mülke el koymamasını gerekli kılıyor ve işgal topraklarında yerleşim kurmayı bir savaş suçu olarak duyuruyor.⁷ Ancak sorun şu ki, bu belgeler kısa zamanlı işgal durumları için tasarlanmış anlaşmalar ve suya direkt referans veren bir madde içermiyorlar. Ayrıca İsrail, bu tür anlaşmaların Filistin sorununa uygulanamayacağını çünkü ortada Filistin diye bir devlet olmadığını savunuyor. Tüm bunların yanında, yasal yönden bağlayıcı uluslararası anlaşmalarda su, bir insan hakkı olarak kesin ve net bir dille tanınmıyor ve Filistin sorunu çoğu zaman siyasi ve ekonomik bir kriz olarak görülüyor. Bu da yaşanan su sorununun

⁶ Dolatyar, Mustafa. 1995. Water Diplomacy in the Middle East, in the book *The Middle Eastern Environment*. St Malo Press.

⁷ Abu-Eid, Abdallah. 2007. Water as a Human Right: The Palestinian Occupied Territories as an Example. *Water Resources Development*, Vol 23, No 2, Syf 295.

insan hakları boyutunun görmezden gelinmesine ve buna yönelik somut adımlar atılmamasına sebep oluyor.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle, uluslararası camia 1991'de başlatılan Madrid Barış Görüşmeleri ile Orta Doğu'da barış için umutları yeşertti. Bu barış sürecinde su, görüşmelerin ana başlıklarından biriydi. Filistin Ulusal Yönetimi ile İsrail arasında imzalanan 1995 Geçici Anlaşma ile su konusunda önemli sayılabilecek gelişmeler oldu. İki taraf arasında, oybirliği ilkesine dayanarak karar alacak olan Ortak Su Komitesi kuruldu.⁸ Bu komite, siyasi meseleler ve İsrail'in Filistin'den gelen su projesi tekliflerini çoğunlukla reddetmesi nedeniyle Filistinlileri tatmin etme konusunda başarılı olamadı. Bunun yanında, fon yetersizliği, İntifada olayları ve İsrail'de aşırı milliyetçi Likud Partisi'nin başa gelmesi de Ortak Su Komitesi'ni etkisiz kıldı. Tüm bu olumsuzluklara rağmen komite, El-Aksa (İkinci) İntifada olayları sırasında çalışmalarını durdurmadı ve siyasi sorunları teknik su meselelerinden ayrı tutmaya çalıştı. Filistin Su Yönetimi, Filistinliler için su kaynağı geliştirmek ve dağıtımını sağlamak amacıyla 1996'da kuruldu. Filistin Yönetimi'nin 2002'de kabul ettiği Su Yasası, suyu bir insan hakkı olarak tanımlıyor ve işgal altındaki bölgelerde yaşayan herkes için eşitlikçi ve sürdürülebilir su dağıtımını savunuyor.⁹ Ancak tahmin edilebileceği üzere, bu yasanın uygulanabilmesi Filistin Yönetimi'nin askeri, siyasi ve ekonomik gücünün yetersizliği sebebiyle şimdiye dek mümkün olmadı.

İsrail'in Filistinliler üzerinde uyguladığı su politikası, 2000'li yıllarda da devam etmektedir. 2005 verilerine göre, İsrail'deki kişi başı su tüketimi işgal bölgelerinin 7 katıdır.¹⁰ Dağıtımdaki bu dengesizlik İsrail'in yapımına devam ettiği Batı Şeria'yı çevreleyen Duvar ile daha da yıkıcı hale geliyor. Duvar'ın sulama yapılabilen birçok tarım alanı ve su kaynağını İsrail tarafında bıraktığı Birleşmiş Milletler tarafından raporlandı.¹¹ Bütün bunların yanında, Lonergan ve Brooks (1995) su envanteri bulunabilirliği ve geçerliliği krizine dikkat çekiyor.¹² Su ile ilgili tüm istatistik ve bilgileri devlet sırrı olarak saklayan İsrail, su kaynakları hakkındaki yayımlara da sansür uyguluyor. Bu durum, Ortak Su Komitesi'nin çalışmasını zorlaştırdığı gibi barış görüşmelerinde de tikanıklıklara yol açıyor. Buradan yola çıkarak, İsrail'in su konusundaki mevcut statükoyu değiştirmek için çabaladığını söylemek pek de mümkün olmuyor. İsrail'in Barak ve Sharon'un başbakanlık dönemlerinde barış görüşmelerinde gündeme getirdiği su ile ilgili şartlar da bunu kanıtlayıcı niteliktedir. Filistin devletinin var olması için koyulan önkoşullar içinde Filistin'in tüm su kaynaklarının egemenliği ve Filistinlilerin su çıkarma haklarının düzenlenmesinin İsrail kontrolünde olması; Gazze Şeridi ve Batı Şeria'daki su

⁸ Jägerskog, Anders. 2007. Why States Cooperate Over Shared Water: The Water Negotiations in the Jordan River Basin, in the book **Water Resources in the Middle East**, Syf 197.

⁹ Abu-Eid, Abdallah. 2007. Water as a Human Right: The Palestinian Occupied Territories as an Example. **Water Resources Development**, Vol 23, No 2, Syf 300.

¹⁰ Abu-Eid, Abdallah. 2007. Water as a Human Right: The Palestinian Occupied Territories as an Example. **Water Resources Development**, Vol 23, No 2, Syf 298.

¹¹ United Nations. The Humanitarian Impact of the West Bank Barrier on Palestinian Communities" (PDF).

United Nations. March, 2005. 25 Temmuz 2009:

<http://www.humanitarianinfo.org/opt/docs/UN/OCHA/OCHABarRprt05_Full.pdf>

¹² Lonergan Stephen C. and Brooks David B. 1995. **Watershed: The Role of Fresh Water in the Israeli-Palestinian Conflict**.

rezervlerinin İsrail sınırları içinde tüketilmesi birer madde olarak verilmişti. Bu şartlar Madrid ve Oslo anlaşmalarının ihlalini gerektirmektedir ve bu koşullar altında Filistin devletinin varlığından ya da bağımsızlığından söz edilemeyeceği aşikârdır. Aynı şekilde, Filistin'in su kaynakları olmadan İsrail'in bugünkü varlığını sürdürebilmesi de neredeyse imkânsızdır. Bu sebeple mevcut statüko İsrail tarafından bozulmayacaktır.

Görüldüğü gibi, İsrail'in dış politikasında tarihi Filistin topraklarındaki su kaynakları çok önemli bir rol oynamıştır. Bu rolün öneminin yakın gelecekte azalacağı öngörülmektedir. Bunun sebebi artan nüfus ve gitgide azalan, niteliği bozulan su kaynakları karşısında herhangi bir alternatifin üretilmemesidir. Taraflar arasındaki asimetrik güç dengesi sebebiyle, bölgesel su yönetimi rejiminin eşitlikçi ve adil bir sistem getirmesi ihtimali oldukça azdır. Bu durum karşısında da saldırgan bir su politikası, İsrail dış ilişkilerini şekillendirme noktasında yerini koruyacaktır.

4. İÇ MEKANİZMALAR: ULUSAL POLİTİKA VE SÖYLEMLER

Orta Doğu ülkelerinin dış politikalarındaki su stratejileri, iç politikadaki hâkim görüşler ve akımlarla doğrudan ilintilidir. Bu akımlar suya kimin, ne zaman, nasıl ve ne kadar erişebileceğini, su kaynakları hakkında neler söylenip söylenemeyeceğini ve su güvenliği kavramının ne şekilde tanımlanacağını belirleyen güçlü unsurlardır. İsrail-Filistin ihtilafı da bu noktada bir istisna değildir. İki taraf arasındaki su sorunu, çoğunlukla İsrail'in iç politikasının bir yansıması olarak görülebilir. Filistin Ulusal Yönetimi'nin bu konuda çok da etkili olduğu söylenemez. Bunun sebebi, İsrail'in ekonomik, askeri ve siyasi açıdan Filistin Yönetimi'nden daha güçlü olması ve Ürdün Havzası hidro-politiğini şekillendirebilme becerisidir. Bu nedenle, İsrail'in iç politika dinamiklerinin zamanla nasıl şekillendiği ve su kaynaklarının devlet kurma ve ulus yapılandırma noktasında nasıl kullanıldığını anlamak, bölgenin gelecek istikrarı ve barışı hakkında öngöründe bulunabilmek açısından büyük önem arz etmektedir.

Siyonizm'de ana temalardan biri olan tarım, 'çölü çiçek açtırmak' adına İsrail su kaynaklarının en çok kullanıldığı sektör oldu ve hâlihazırda da öyledir. Tarımın bu ideolojik önemi, bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren İsrail'de ulus oluşumunu su kaynaklarına bağladı. Su, Siyonist hareketin kalbini oluşturan Yahudi yerleşimlerinin kalkınması, sayıca büyümesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için elzem bir öge olarak görüldü. Ayrıca bölgeye gelen Yahudi göçmenlerin toprağa yerleştirilerek tarıma teşvik edilmesi yoluyla, göçmen ile toprak arasında hem maddi hem de manevi bir bağ oluşturuldu. Memleket kavramının oluşumu ve göçmenler arasında yayılması, çiftçiler sayesinde sağlandı. İkinci olarak Feitelson, 1950 ve 60'lı yıllarda İsrail'deki su ile ilgili devlet söylemlerinde güvenlik boyutunun öne çıktığına dikkat çekiyor.¹³ Su kaynakları dışında başka sebeplerle Suriye ile yapılan çatışmalar, İsrail kamuoyuna su menşeli problemler olarak yansıtıldı. Böylece İsrail halkının zihninde ulusal güvenlik ve su kaynakları arasında bir bağ kuruldu. Bu bağ, İsrail'de günümüzde de oldukça güçlü olan, su kaynaklarının geliştirilmesi, planlanması ve dağıtımına karar veren asker-tarım

¹³ Feitelson, Eran. 2002. Implications of shifts in the Israeli water discourse for Israeli-Palestinian water negotiations. *Political Geography*, Vol 21, Syf 293 – 318.

sektörü koalisyonunu doğurdu. Görüldüğü gibi İsrail'in iç politika dinamiklerinde su, hem ideoloji hem de güvenlik açısından bir anlam ifade etmektedir. Su kaynaklarına yüklenen bu anlam, İsrail'in dış politikasında daha saldırgan ve uzlaşmaz olmasına ve suyun niteliğinden çok niceliğine önem vermesine yol açmıştır.

Su politikasının 1959'da kurumsallaşmasıyla, kolektif organize tarım sektörü, İsrail'de su kullanımı konusundaki karar verme gücünü güçlendirdi. İsrail Tarım Bakanlığı altında (1966'dan beri Altyapı Bakanlığı bünyesinde) Su Komisyonu kuruldu ve ulusal su şirketlerinden (Mekorot gibi) profesyoneller su politikasının belirlenmesine katkıda bulunmaya başladı. 1990 yılına kadar Tarım Bakanı ve Su Komisyonu Başkanı hep kolektif tarım sektöründen seçildi.¹⁴ Bunun yanında, Su Yasası ile su kaynaklarının kontrolü tamamen ulusal yönetimin eline verildi; yerel ve bölgesel otoriteler saf dışı bırakıldı. Bu sayede, mevcut tarım yanlısı, saldırgan su rejimi merkezileştirildi. 1990'ların başına kadar ne kentli ne de çevreci gruplar seslerini yeterince duyuramadı. Özellikle, Altı Gün Savaşı'nda tarihi Filistin'in çok geniş su kaynaklarının kontrol atına alınmasıyla su, kamu gündeminden uzaklaştırıldı. Su Komisyonu tarafından verilen kararlar halka duyurulmadı. İsrail'in su kıtlığı endişesi, işgal edilen topraklar sayesinde çözülmüştü. Tabi bu çözüm dâhilinde birçok uluslararası anlaşma ve sözleşme de ihlal edilecekti. 1977'de kent merkezli Likud Partisi'nin, kırsal merkezli İşçi Partisi'ne seçimlerde üstün gelmesi üzerine İsrail, bir pazar ekonomisi olma yolunda ilerleyeme başladı. Bu ilerleme doğrultusunda devlet eliyle gereksiz derecede finanse edilen bir tarım sektörü kabul edilemezdi. 1980'lerin ortasında aktifleşen pazar mekanizmaları, kırsal kooperatif sektörünün borç kriziyle birleşince ulusal kalkınma ve güvenlik kavramları ile tarım ve su kaynakları arasındaki bağ zayıfladı. İsrail Doğasını Koruma Topluluğu ve benzeri sivil toplum örgütleri kanalıyla seslerini duyurmaya başlayan çevreci gruplar, kent merkezli Likud'un iktidarda olmasının da etkisiyle, kamuoyunda asker-tarım sektörü koalisyonunun söylemlerinden farklı görüşler oluşmasına yardımcı oldu.

1990'ların başında yaşanan kuraklık, suyun yeniden gündeme oturmasına sebep oldu. Krizin sebebi suyun yalnızca miktarı değil aynı zamanda kalitesinin de düşmesiydi. Bu tarihlerde yazılan en önemli iki rapor Devlet Denetleme (1990) ve Mühendis-Ekonomist (1995) raporlarıdır. Bu iki raporda da, su kullanımında verimliliğin artırılması gerektiği ve bunun için tarım sektörüne aktarılan yüksek ödeneklerin kesilmesi yoluna gidilmesi önerildi. Tarım Bakanlığı'nın çıkarları ve görüşleriyle tezat oluşturan bu iki rapor kısa süreli ve baştan savma uygulandıktan sonra rafa kaldırıldı.

Günümüzde, İsrail iç politika arenasında su sorunu hakkında farklı tanım ve çözüm önerilerine sahip, sayıları dörde ulaşan kamplar vardır. İsrail-Filistin ihtilafını da etkileyen bu kampların ana temaları kıtlık, ekonomi, çevre ve insan haklarıdır.¹⁵ 2000'lere kadar üstünlüğü

¹⁴ Feitelson, Eran. September 2005. Political Economy of Groundwater Exploitation: The Israeli Case. *Water Resources Development*, Vol 21, No 3, Syf 416.

¹⁵ Feitelson, Eran. 2002. Implications of shifts in the Israeli water discourse for Israeli-Palestinian water negotiations. *Political Geography*, Vol 21, Syf 312.

tartışılmayacak olan ve kıtlık teması ile hareket eden kamp, tek taraflı, ulusalcı ve Filistinliler için korkunç sonuçlar doğuran politikaları besleyen söylemler içinde oldu. Ekonomi ana temasından yola çıkarak bir yol haritası belirleyen kamp ise son yıllarda popülaritesini arttırdı, bölgesel su yönetimi projeleri ve ulusal su tekellerini bitirmeye yönelik teklifleriyle dikkat çekti. Ekonomik kamp barışçıl uluslararası ilişkiler, su kaynakları kullanımında çok taraflılık ve işbirliği için umutları yeşertmektedir. Su sorununa çevre boyutundan bakan diğer bir kamp sınırlar arası ekosistem yönetimi rejimi sunarken; insan hakları tabanlı hareket suyun herkese eşitlikçi bir şekilde dağıtılması gerektiğini savunmaktadır. Bu iki grup her ne kadar politika üretme sürecinden dışlanmış olsalar da, İsrail-Filistin Araştırma ve Bilgi Merkezi'nin Çevre ve Su Programı¹⁶ gibi ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri aracılığıyla kamuoyunu su sorununun ideolojik ve güvenlik boyutlarının ötesinde bilgilendirmektedirler. Fakat birçok sivil toplum teşebbüsü yetersiz fon ve siyasi çatışmalar sebebiyle sürdürülememekte ya da hiç hayata geçirilememektedir. Son seçimlerle başa gelen Likud Partisi'nin kentli kimliğine rağmen, İsrail su politikasında ekonomi temalı söylemler dışında, kıtlık tehdidini kullanarak destek alan gruplara bir alternatif oluşturacak kadar güçlü bir kamp olmadığı görülmektedir.

Su paylaşımında dengeleri etkilemesi beklenen diğer bir taraf ise Filistin Yönetimi'dir. Filistin Yönetimi'nin su politikasının, ihtilafın başından beri çok da değişmediğini söylemek mümkündür. Filistin su söylemlerini özetleyecek en iyi örneklerden birisi, Ürdün Havzası'nda su paylaşımını belirleyecek olan ve ABD tarafından sunulan Johnston Planı'nı hakkındaki Arap Ligi Konseyi açıklamasıdır (1955):

"Bu plan emperyalistlerin ve Siyonistlerin, Arap vatanının kalbinde toprak genişletme olarak belirlenen hedeflerinin ekonomik çıkarlar kisvesi altında gerçekleştirilmesi için atılmış bir adımdır."¹⁷

Bu tarz bakış açıları, barışçıl bir su rejiminin kurulması önünde büyük bir engel teşkil etmektedir çünkü tüm dış merkezli teşebbüsleri bir tuzak olarak görmekte ve uluslararası arabuluculuğa şans tanımamaktadır. Ayrıca, Filistin Yönetimi'nin İsrail iç mekanizması kadar etkili ve sistematik bir su politikasının olmaması da işgal topraklarında İsrail'in hükmünün geçmesine izin vermektedir. Filistinlilerin bu tek düze görüşü, yaklaşık bir yüzyıldır Batılı güçlere ve İsrail'e karşı kendi kaderini belirleme ve topraklarını kontrol etme uğruna verdikleri savaştan ileri gelmektedir. Fakat su ile ilgili tüm sorunlar için İsrail'i suçlayan Filistin bakış açısıyla realite arasında çok büyük farklılıklar vardır.¹⁸ Filistinli nüfus içindeki gruplar arası çatışmalar, su hatlarına hasar vermekte ve su kaynaklarını kirletmektedir. Fakat bu gerçek, Filistin Yönetimi tarafından su sorunu tanımlanırken ve çözüm üretilirken göz ardı edilmektedir. Gerçekçi bakış açılarına dayanmayan bu gibi politikalar, İsrail'in işgal altında

¹⁶ Jägerskog, Anders and Phillips, David. 2006. Managing Trans-boundary Waters for Human Development. **UNDP Human Development Report.**

¹⁷ Stein, Jeffrey R. 1999. Water Politics in the Middle East: An Analysis of Resource Scarcity and Proposed Solutions. A Thesis Presented in Claremont McKenna College. 20 Temmuz 2009: <http://www.roberts.cmc.edu/PSI/eep/1999_JSteinthesis.pdf>

¹⁸ Feitelson, Eran. 2002. Implications of shifts in the Israeli water discourse for Israeli-Palestinian water negotiations. **Political Geography**, Vol 21, Syf 298.

tuttuğu topraklarındaki hâkimiyetini güçlendirmekte ve geri çekilmesi için bir sebep vermemektedir.

5. SONUÇ

Su, İsrail tarafından baskıcı bir siyasi araç olarak Filistin'in sosyal ve ekonomik kalkınmasını durdurmak, Filistinli nüfusu kontrol altında tutmak, işgal altındaki topraklarda psikolojik baskı uygulamak ve İsrail'de ulus oluşumu hızlandırmak amaçlarıyla kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. İç politikada ise su, asker-tarım sektörü koalisyonunun desteklediği kolektif tarım sektörünün gelişimi ve kentli-çevreci seslerin kısılması için kullanılmıştır. Bu politikanın, Su Komisyonu gibi organlarla kurumsallaştırıldığı ve Mekorot gibi ulusal tekellerle sürdürülebilirliğinin garanti altına alındığı görülmektedir.

İsrail dış politikasında sınırlar çizilirken ve işgal bölgeleri belirlenirken su kaynaklarının bir zemin oluşturduğu aşikârdır. Balfour Delarasyonu sonrasında bunu yazılı olarak duyuran Siyonist liderler, amaçlarını Altı Gün Savaşı'nda fiiliyata dökmüş ve Ürdün Havzası'ndaki en önemli su kaynaklarını işgal altına almıştır. Günümüzde de işgal altında olan bu kaynakların gelecekteki su tüketimi, ekonomik kalkınma, devletin varlığı ve devamlılığı açısından taşıdığı büyük önem, İsrail'i bu toprakları geri vermekten alıkoyan başlıca sebeplerdendir. Bunun yansımaları, İsrail'in barış görüşmelerinde Filistin devletinin oluşumu konusunda koyduğu şartlarda ve görüşmeleri sekteye uğratmaya yönelik sansür ve bilgi kısıtlamalarında görmek mümkündür.

İç politika sahasında, İsrail'de su kaynaklarına yüklenen anlam ekonomik olmaktan öteye gitmiş; ideoloji ve güvenlik boyutları da kazanmış ya da kazandırılmıştır. İsrail devletinin ve ulusunun oluşturulması sürecinde Siyonizm'in tarıma yüklediği önem su kaynaklarına hayati değer kazandırmış ve ulusal güvenlik meselesi haline getirmiştir. Günümüzde de su planlaması ve dağıtımı konusunda söz sahibi olan asker-tarım sektörü koalisyonu, agresif dış politikayı körüklemiş ve Filistinliler için trajedik sonuçlar doğuran projeleri uygulamaya sokmuştur. Çevre ve insan hakları temalarıyla başlatılan hareketlerin zayıflığı ve aşırı milliyetçi elitlerin başa gelmesi de bu uygulamaların devam edeceğine işaret etmektedir. Suyun millet oluşumundaki yeri, İsrail halkının tarım sektörüne ve kendi kendine yetme politikasına verdiği önem sebebiyle işgal altındaki Filistin topraklarının İsrail tarafından boşaltılması söz konusu gibi gözükmemektedir.

Son olarak, direkt ve net olarak tanımlanmış yasal temel insan haklarının gerçekleştirilebilmesi için suyun olmazsa olmaz bir unsur olduğu unutulmamalıdır. Her ne kadar uluslararası anlaşmalar ve kararnamelerde su bir insan hakkı olarak tanımlanmasa da; yaşama hakkı, sağlık hakkı ve yaşama standardı hakkı gibi temel hakların su kaynaklarına erişim olmadan gerçekleştirilemeyeceği aşikârdır. Bu sebeple Filistin'deki su sorununun yalnızca siyasi ve ekonomik boyutunu değil; insan hakları boyutunu da görmek gerekir. Hatta

bununla da kalmayıp, sorunun İsrail-Filistin ihtilafı özelinde kalmadığını, su sorununun ve dolayısıyla insan hakları krizinin bölgesel bir fenomene dönüşebileceğini değerlendirmek önemlidir. İnsan haklarının evrensel bir kavram olduğu ve evrensel korumaya ihtiyaç duyulduğu göz önüne alındığında, uluslararası camianın bu kriz konusunda geçerliliği sorgulanabilir anlaşmalar imzalamak yerine daha somut adımlar atması şarttır.

Kaynakça

Abu-Eid, Abdallah. 2007. Water as a Human Right: The Palestinian Occupied Territories as an Example. **Water Resources Development**, Vol 23, No 2, Syf 285 – 301.

Civic, Mélanne A. 1999. Water scarcity in the Jordan River basin. **Global Issues**, Vol 4, No 1, Syf 16 - 9.

Dolatyar, Mustafa. 1995. Water Diplomacy in the Middle East, in the book *The Middle Eastern Environment*. St Malo Press.

Dore, Lucia. 7 October 2007. "Per capita water availability in the Middle East to fall by 50 per cent." **Khaleej Times Online**. 10 Temmuz 2009:
<<http://www.khaleejtimes.com/DisplayArticleNew.asp?xfile=data/business/2007/October/b>>

Feitelson, Eran. 2002. Implications of shifts in the Israeli water discourse for Israeli-Palestinian water negotiations. **Political Geography**, Vol 21, Syf 293 – 318.

Feitelson, Eran. September 2005. Political Economy of Groundwater Exploitation: The Israeli Case. **Water Resources Development**, Vol 21, No 3, Syf 413 – 423.

Frederiksen, Harald D. 2003. Water: Israeli Strategy, Implications For Peace and The Viability of Palestine. **Middle East Policy**, Vol 10, No 4, Syf 69 – 86.

Jägerskog, Anders and Phillips, David. 2006. Managing Trans-boundary Waters for Human Development. **UNDP Human Development Report**.

Jägerskog, Anders. 2007. Why States Cooperate Over Shared Water: The Water Negotiations in the Jordan River Basin, in the book **Water Resources in the Middle East**, Syf 195 – 202. Berlin: Springer Berlin Heidelberg

Loneragan Stephen C. and Brooks David B. 1995. **Watershed: The Role of Fresh Water in the Israeli-Palestinian Conflict**. Ottawa: International Development Research Centre.

Stein, Jeffrey R. 1999. Water Politics in the Middle East: An Analysis of Resource Scarcity and Proposed Solutions. A Thesis Presented in Claremont McKenna College. 20 Temmuz 2009: <http://www.roberts.cmc.edu/PSI/eep/1999_JSteinthesis.pdf>

United Nations. "The Humanitarian Impact of the West Bank Barrier on Palestinian Communities" (PDF). United Nations. March, 2005. 25 Temmuz 2009:
<http://www.humanitarianinfo.org/opt/docs/UN/OCHA/OCHABarRprt05_Full.pdf>